

Мирослав Тохолъ

ПРИРУЧНИК ЗА ПОРАЖЕНЕ

Здесна од улаза била је дјечија соба, гранчица јасмина куцкала је у окно. Промаја је сада творизала непостојећим крилом.

— Спржили су је на дан Светог Николаја, нашу славу! — свођаше рачун, сам за себе, мој друг из најслађег доба.

Понад себе спазисмо прву вечерњу звијезду, али непостојећа свјетиљка с непостојеће таванице још се жарила, како смо је затекли, и обасјавала зид и распоред непостојећих ствари. Модра шерпа урасла у гомилу мрког шута, крљушт емајла покренута окамењеном пјеном златне рђе. Мртва кућа задуго чува битне знаке, многи пут у непознатој рушевини дочаравала се срж минулог живота, број и старост укућана. У мртвој кући, међутим, немогуће је одредити исток и запад, сјевер и југ, јер разорен праг је тачка из које је могуће сагледати само суштину пролазности, истоветну на свим странама.

— На тријему је била љуљашка.

Украсна живица зимзелена, обруб авлијски, прорасла, извитоперила се, дивљач кроз њу утрла и размакла пролазе и тунеле најкраћом стазом до корита у којем су се љети брчкала дјеца. Чујем цику, чујем у истом трену хлоптање жедне куне.

— Ти ћеш спавати у кухињи, топлије је — каже мој друг и пипајући по црном зиду тражи негдашњи клин о који бисмо окачили торбе с пресвлаком и муницијом.

Спавати, под ведрим небом, ослоњен на зид, огрнут бојном вјетровком, гуњем под којим се у Закарпатју нашег искона уобличио основни сан! Била је то једна од оних ноћи у којој је дозријевало зрно које спречава да се сан расте и ишчезне.

*

Ко је од мојих другова још ту, не знам. И моје присуство је чудновато; такорећи, двоструко присуство — и онај у ковчегу — то сам ја, а и овај, који са зида посматра како дно ковчега тоне, па се затим поново издигне на површини, то сам такође ја, свијест која прати догађај и зариче се како ће га, до у појединост, забиљежити.

Церемонија бијаше сасвим завршена и сада је наоколо владала атмосфера из тамних прича Едгара Поа: по новом обичају, ковчег са мртвцем стајао је на два жељезна носача, укована у благо заобљени зид старинске водопоје у селу К., само је његово дно бродило у мутној води, подижући се и спуштајући, као да га њише невидљиви вал. Вјетрић је забацивао руб мртвачког плашта, а сунце пржило.

Не могу да се сјетим ко је предложио и шта нас је навело да ковчег скинемо са клинова и потопимо у воду како би се унутрашњост смочила и све скупа потонуло на дно, што и јест, ваљда, смисао новог начина на који сад сахрањујемо.

Један од мојих другова из дјетињства већ је у води у којој смо негда учили пливати, и ја крећем да помогнем при суновраћању капсе. Као брод који тоне, ковчег је превагнуо једним крајем и готово се усправио када сам био у води и покушавао да обезбиједим изгубљену равнотежу. Унутра, тумбао се садржај и соптао као да се наново размјешта и пуни празан простор испод заклопца. Потом се отиснуо и потонуо на дно, натопљен сивом прљавом водом.

Чудно осјећање. Непоновљива, величанствена привилегија. „А тек када то прибиљежим!” — ликовао је у сну онај дио мене што не жали због превисоке цијене коју трпим мотрећи сажимање, преплитање и нестајање свјетова.

*

Навршавала се недјеља откако се умијешала страна сила. Њени бомбардери, дању и ноћу, сијали су тоне челика на све стране, без нарочите логике. Каква привилегија!, гунђали су мајори и пуковници. Ласерски погоци, прецизност од свега неколико сантиметара са висине од неколико десетина хиљада метара. То је, руку на срце, вијек на издасају (кроз оправдану потребу великих да униште мале) позајмио од идућег стољећа. Повремена набијања на колац, то је обиљежје опскурне средњевјековне неинвентивности. Распињање на крсту ранохришћанској заједници угонило је лед у кости и вјеру у срце. Данашња распећа и нису неки значајан подвиг, сем што употпуњавају укупан доживљај, и што смо за само годину на кожи искусили инструментариј двају миленија. Није ли то још једно обиљежје фрке, које ће преживјели савременици приписати духу ратног постмодернизма!

— Кад бисмо на крају овог стољећа, а и на крају миленија — заусту препланули филозоф кога Дада далеко боље познаје — када бисмо, дакле, свели салдо вјековног злочина именујући монструозног убицу,

убицу *number one*, зар би уопште било дилеме? Убица нашег вијека је, несумњиво, Нијемац.

Дада се значајно загледа у ме као да ослушкује изненадне шумове у предсобљу.

— Завист на Нијемчев стољетни престиж међу грађанима Човјечанства најочигледније је исказивао Американац — настави младић мирно и сабрано. — У ствари, Американац је с предумишљајем на свјетски злочин отишао још даље од свог потоњег европског савезника, али тај је осујећен у самом чину извршења. „Хладни рат” је, у ствари, осујетио још један амерички рекорд.

Заћутасмо тек да говорника не бисмо раздражили сувишним коментарима и подстицали га да булазни у бескрај.

И чини ми се — настави, међутим, човјек да се сам упропаштава — како, хтио или не, наша искуства морају наћи свој израз у нашој националној мисли, па и у књижевности. Бар ћу, надам се, о томе моћи да серем онима у Београду.

У часу када би поменут Београд, Дада скочи, попут мунгоса, и говорника зграби за гениталије стежући до бола.

По Београду, а?! — вриштала је. — По Београду?! — увртала је шаком у мучно стегнутом крилу неопрезног наклапала.

У глумом препирању затече нас вијест да је касетна бомба пала у близини планинског хотела. Истрчасмо. Снага удара забацила је кола Бојана С., смакла их с друма, Бојан С. је задобио повреду. Млађу кћи рецензионерке детонација је избацила из кревета. У соби Јована З. експлодирао је телевизор. У подруму се у парампарчад сасуло неколико сандука архивског вина. Сва прозорска стакла на јужној страни су попуцала. Два су младића страдала, њихове удове поскидасмо с јелова грања на које слијећу гавранови и неке чудне планинске птице.

Једно авионско ћуле, сазнадосмо, пало је усред оближњег сеоског гробља. У пречнику големог кратера налазили су се гробови стари више од стотину година.

Навече, телевизијске станице саопштавају да се акција са успјехом наставља, да је срећена листа нових мета. Дада понавља ријечи *Светлог писма*: „Господ ће дати силу народу својему, Господ ће благословити народ свој.” И додаје: „Благословена нека је с неба листа мета на земљи!”

*

Једног дана на вратима се појави човјек неугледан, опустошен и свакидашњи.

— Господине, ја бих са вама кратко, али бих молио да ме препоручите Радовану.

Ако! Зашто да не помогнем, тим прије што његова спољашњост увјерава у сасвим искрене намјере.

— Да га позovem телефоном?

— Нипошто телефоном! Само лицем у лице, у четири ока!

— И шта да кажем, ко га тражи?

— Реците ... — дочека — Једна значајна личност. Човјек ког је на крштењу држао лично Његово Височанство Краљ.

Застадох као неко ко, чудећи се, испитује није ли пред њим уображени лудак, спадало, или насртљивац.

— А ... Опростите, гдје и када је обављен несвакидашњи чин крштења, ако није тајна.

— Не бих ја, знате, то са вама. Журим се, знате, да испричам оном који ће да извуче значајан закључак, користан за цио наш напаћени народ.

— Неће баш моћи тек тако. Основни ред је да оном коме га најављујем бар наговијестим о чему се ради.

— Не, не! Не бих ја то са вама!

— Онда ништа.

— У реду! Ништа — дочека снокта. — Ако педесет година нисам зуцнуо како је на мом крштењу кумовао лично Његово Височанство Краљ, не морам да причам ни вама. Чекаћу, ако треба, још педесет, све док се не појави онај који ће извући закључак значајан за цио наш напаћени народ!

И оде.

Нисам сигуран да спадам међу оне који би из те приче произвели сазнања корисна за епоху, али сам истиснуо искуство којим се већ дуго руководим. Не знам о том човјеку ништа, али знам да су пустош и ужас, све оно што је преживио, у биографији помели све осим једне једине чињенице: жив сам. Остало је тамна мрља усред које сјаји сафир звишеног престола.

*

Послије ратова, на пашњацима и брдском друму остају гвожђа топова, коњски костури, и затрвени гробови војника о којима мало ко памти којој су војсци припадали, у којој јединици маршевали и одакле дођоше. И ко би рекао да је на пропланку, у сутон, вођен тежак и крвав бој на живот и смрт; ко би рекао да су се у дну поља једног дана расплитале судбине толиких људи; ко би могао помислити како је луг, што сад звони од гласова сојке и славуја, једном буктао у фосфору и диму пуном убојитог челика? Свијетом лутају сјени несталих и погинулих, душе преживјелих пуне су бола и невјерице, у њих, као на горска појила, ноћу силазе авети.

Тек је други дан како доколичим у србијанском хотелу, ишчекујући Грка са којим би требало одмах да се вратим тамо гдје земља гори и гдје села за трен нестану у пламену. Чекам, а од Крићанина ни гласа. Можда је залутао? Кратим вријеме напрасно обилазећи бутике и кафане, хаскајући с возачима камиона, с људима који се снокта улагују како су онамо одлазили као добровољци ... (Временом, сви су стекли право да причају о заслугама, с обзиром да је власт курвањски прећутала заслуге оних хероја који су тамо стварно долазили да се боре, и с обзиром да је ратна пobjеда на видуку.) Само што чачнем гдје је то ратиште за које су везали тобожњи подвиг, увиђам — једва да знају гдје је Босна,

брајају Бихаћ и Високо, брајају Влашић и Трескавицу, и ја одустајем схватајући како је наша судбина само фолклор за беспослењаке и хвалисавце, и слушам их спокојно и лијено као да је свака реченица само Божја истина о којој нема препоријека.

Треће, потоње, вечери легах касно, засићен сном у каквом се за ратних година нисам одмарао, а опет оран за спавање кад год се укаже прилика. И ето га ... Бану у сан младић којег сам једва и упознао, уђе у тамну салу пуну људи међу којима га, сем мене, ниједан не познаје, а и ја, рекох, насумице. Витла оружјем и клати се машући згужваном тробојницом, подејећајући на Црњанског док је илегално напуштао Југославију. Стадох да смирујем младог ратника, пун осјећања сродства и тихог стида што се толико залио пред свјетинан.

— Смири се, брате. Тури пиштољ, сједи ...

Не хаје, не види нити чује, изобличен и жедан живота као човјек у гадном пијанству. А људи околу циче, урлају и бјеже, па ускоро бијасмо сами наспред шушље и пусте сале.

— Ја сам ти мртав, брате! — зацвиље потресајући зрак и зидове.

Будим се, сав у хладном зноју. Устајем и до јутра покушавам да лик из сна измамим у јаву у којој је имао своје име, свој живот и своје разлоге, кућу и оно мјесто што ће се негда звати Стојанов кланац или Симиња бајта.

То на земљи! А на небу ...

*

Мјесеци пролазе а у мени се таложу зебња. У октобру је настрадао Бобан, у марту Миле и Саша. У међувремену су отишли још неки од мојих другова из Стотину шеснаесте лаке бригаде. Прије три дана разговарао сам са Лekom, а сазнајем сад да је искасапљен, хитно пребачен на ВМА; неће, по свему судећи, преживјети. Са киме ћу онда остати? Са киме провјеравати свједочанство? Када смо кренули у рат, бијасмо ведри и раскалашни као да одлазимо на концерт „Цетро тала“. Како којег нестаје, све мање сам храбар; ноћу дрхтим као посљедњи на свијету. Страх ме је и у граду двије стотине километара удаљеном од мјеста њихове погибије. Све до недавно страх пред осипањем гушио сам сјајем и величином увјерења. Сад стојим на рубу, пад рупом, иње се по мени од страха хвата.

*

Млађо са Мајевице прича: „Ето шта ће бити! Годину дана послије погибије неког нашег борца, мујани размијене лешеве. Кад тамо: опај наш цијел! Само му лијева рука до лакта сатрула. Возе га у посебној капси, и помало их страх од тог чуда. А види се и да је закопан и да је мјесеце тијело било под земљом!“

Вуле је мргодно ћутао.

— Ја ћу, пријатељу, да ти кажем!

Престаде да шара дрвцем по шкриљцу и значајно се загледа у нас.

— Кад сам преклане бадио дуван, наљутио сам се и пуну пепељару саспем у клозет. Е, нећеш више! Вода до подне однијела пикавце, само један остао два мјесеца. Нема бога да оде! Шта то значи? Значи да је све било узалудно!

*

Представио се као новинар малог листа из Сакраментa у Калифорнији, као човјек широких погледа. Испричао је како је неко вријеме радио за УНИЦЕФ, Међународни Црвени крст и многе хуманитарне организације, широм свијета. Признао је да га, финансијски, његов мали лист није могао послати на овај пут. Открио је, затим, да посједује грађевинску фирму, да се новинарством бави однедавно, по наговору пријатеља. Није посједовао новинарску легитимацију, сем исказнице *The News-Ledger*.

У Београд је стигао, вели, из Тел Авива, на путу за Беч, и памје-равао је отићи у родно мјесто својих родитеља, негдје у Украјини. Прије тог тврдио је како је поријеклом Рус, затим Украјинац, а онда открио како је, у ствари, Јевреј.

Како поменемо коју од земаља чије стање доприноси тренутној кризи, испада: боравио је тамо бар неколико година. У Индији, на примјер, шест, на Филипинима нешто мање. О Маркесу говори као о кућном пријатељу, има одређених примједби на егзеријер Регановог дома, и тако редом.

Тек је други дан с нама, а већ нуди посредовање око доласка „свјетских људи“ најразличитијег профила, од свештеника до популарних западних естрадних звијезда. Уједно каже како су га, тек успут, у америчкој амбасади замолили да овдје нађе неког ко би „из срца ствари“ срочио кратко упутство о томе како би требало да се понаша Америка у овом грађанском рату. И ето, инсистира да то учиним ја, упркос сугестијама да би то други свршили далеко боље, чиме му отворено стављам до знања и да сам горко подозрив и несклон „малим доприносима великој и општој користи“.

Нисам прихватио понуду, али писам успио ни да је до краја одбијем. Под нос ми је потурао нотепчић са телефонским бројем извјесног Алберта Сјуа. Рекао сам да ме Алберт Сју не занима, да ме не занима ништа; послије рата желим радити своје ствари. Безутјешно! Насртљив је, тобоже, и савјетује да, у интересу општег добра, са објављивањем књиге почнем још у рату. Али за то је потребан новац, кажем како бих разводнио. „Новац?!“ Одвалио сам износ од, рецимо, педесет хиљада долара. Поново је истрчао, казао је како и у том погледу има одличну идеју; не ради се, далеко од тога, о личној позајмици, већ о кредити од неке америчке банке, фондације, шта ли!

Растали смо се с површним увјерењем како је склопљено још једно пристojно познанство, тек корак до пријатељства. Није више инсистирао на вези са Сјуом. Обећа да ће се лично јавити и послати фотографије и чланке о нашој борби. И тек што оде, схватих како нога округније површности није крочила у ова брда, од постања. С намјером да за багателнију цијену купи светију ствар.

*

Одавно се јављала жеља да га опишем. Да нађем једноставне и пробране ријечи за перца која сам годинама куповао, са многих страна прибављао; за сва пенкала и оловке које су познаници и пријатељи поклањали; за све те инструменте и игле вјерне и неизоставне у духовној акупунктури.

Папир се мијењао као бјелина јутра, освитао на столу бјели и пропранији, а алат мој чекао као кошара справица за мучење, све тупљи, разврнутији, све сличнији мојим навикама и глапњама.

Бирао сам га стрпљиво и дуго, увијек као да се ослобађам нарочитог терета. Тај прибор, који је давно описао троструки екватор, меридијане и паралеле, линијом спојио небеска тијела, свједок је свега што се негда рађало у срцу и умирало на хартији. Прије и после свих машина, он бјеше дио интима, протеза физичког недостатка и тјелесне несавршености, лијек за душевне захтјеве и све вапаје. Као шприц наркомана, као бајпас срдоболника, узимао сам га као што коњаник тимари коња, као што витез пушта сокола, као што виртуоз подешава инструмент. Он је римска вучица свих мојих књижевних ликова, „Аурора” књижевног превратништва. Чистио се и уређивао сам од себе, као што се чисти и одржава тијело тибетанског урођеника — чувајући исконски мирис и трагове божјег дања. Средство је, кроз њега, понекад постајало циљ, а циљ средство. Свака оловчица и свако перо заогрнуло се у мит о купцу и продавачу, о кориснику и дародавцу. Колико радости толико разочарања, а обоје је њиме, не рука, исписало аутобиографске реченице.

Одавно се јављала таква жеља, као да пера њом бјеху напуњена. Одлажем ово, тек једно од њих, готов да га цјеливам као што се цјелива симбол наде и вјере. Од свега што негда бјеше, једино оно са мојом главом из једног мртвог града је претекло.